

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА, ЭКОНОМИКИ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

**Материалы XVII Международной молодежной
научно-практической конференции
г. Екатеринбург, 25 марта 2020 г.**

Том 3

Екатеринбург

2020

Министерство просвещения Российской Федерации
Российский государственный профессионально-педагогический университет
Институт гуманитарного и социально-экономического образования

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА, ЭКОНОМИКИ
И ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ, ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖӘНЕ
КӘСІПТІК БІЛІМІНІҢ ДАМУЫНЫҢ
АҒЫМДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ZAMONAVIY JAMIYAT, IQTISODIYOT VA KASBIY
TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

Материалы XVII Международной молодежной
научно-практической конференции
г. Екатеринбург, 25 марта 2020 г.

Том 3

Екатеринбург

2020

<i>И.К. Жўраев, Н.М. Махмудов</i> (Наманган, Ўзбекистон)	144
ТЎҚИМАЧИЛИК ВА ТИКУВТРИКОТАЖ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИНИНГ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ПОТЕНЦИАЛИДАН ФОЙДАЛАНИШҲОЛАТИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ	
<i>М.М. Исроилов, Н.Ш. Муллабаева, Р.Б.Исмоилов</i> (Наманган, Ўзбекистон)	148
ЭНЕРГЕТИКА КОРХОНАСИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	
<i>У.И. Абдумаликов, Д.Д. Хусанов</i> (Анджон, Ўзбекистон)	151
ОРГАНИК ЎҒИТЛАРНИ ТУПРОҚ УНУМДОРЛИГИГА ТАЪСИРИ	
<i>Ж.Р. Бахриддинов, С.О. Казаков, О.С. Казаков</i> (Наманган, Ўзбекистон)	153
ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ В ПРОИЗВОДСТВЕ ПРОДУКЦИИ	
<i>И. Сирожиддинов, И. Солиев</i> (Наманган, Ўзбекистон)	156
УСИЛЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ ЕГО ДИВЕРСИФИКАЦИИ	
<i>М.М. Исроилов, М.М. Исматуллаев, Р.Б.Исмоилов</i> (Наманган, Ўзбекистон)	161
ЭНЕРГЕТИКА КОРХОНАЛАРИ БОШҚАРУВИНИНГ ТАРКИБЛАРИНИ ЯРАТИШ ТАМОЙИЛЛАРИ	

РАЗДЕЛ 3

ЎТМОЙ ВА ТАШКИЛОТ ХИЗМАТЛАРИНИ БОШҚАРИШ ЎЙЫМ ҚЫЗМЕТТЕРІН ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БАСҚАРУ ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИЯМИ СФЕРЫ УСЛУГ

<i>Ш.А.Уралов, Ю.П. Урунбаева</i> (Самарканд, Ўзбекистон)	166
АҲОЛИ ТУПМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШДА ВА БАНДЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ХИЗМАТЛАР СОҲАСИНИНГ БИҚИЁС ЎРНИ	
<i>М.У. Беркимбаева, М.С. Досманбетова</i> (Алматы, Қазақстан)	169
ҚҰРЫЛЫСТАҒЫ ШЫҒЫНДАРДЫ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
<i>О.У. Бойтўраев, О.Х. Ҳамидов</i> (Наманган, Ўзбекистон)	173
ЎЗБЕКИСТОНДАТУРИЗМ ЕТАКЧИ ТАРМОҚСИФАТИДА: МУАММОЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ	
<i>А. Данияр, М.С. Досманбетова</i> (Алматы, Қазақстан)	175
БАҒАЛАУ КОМПАНИЯЛАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕ ЕСЕП, АУДИТ ЖӘНЕ ТАЛДАУ ЖҮРГІЗУ	
<i>М.И. Исломов, Ж.Х. Атаниязов</i> (Тошкент, Ўзбекистон)	178
УМУМТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА МОЛИЯЛАШТИРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ	
<i>А.А. Усмонов, Р.И. Нуримбетов</i> (Тошкент, Ўзбекистон)	181
ХОДИМЛАРНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШНИНГ ЯПОНИЯ ТАЖРИБАСИ	
<i>Z.Sh. G'ofurova, G.U. Radjabova</i> (Коканд, Ўзбекистон)	184

биргаликда қўллаш яхши самара беради. Гўнгни кузги шудгордан олдин гектарига ўрта ҳисобда 20-25 т. дан солиш тавсия қилинади.

Кўпгина хўжаликларда гўнг билан бирга бошқа маҳаллий ўғитлардан, жумладан, парранда ахлати, нажас, торф, ипак қурти ғумбаги, майда кунжара, дўнг ерлар тупроғи, ариқ лойқаси, ғоза поя кули, ғўзапўчоқ кабилардан ҳам ўғит сифатида фойдаланилмоқда. Бу хилдаги аралашмалардан гектарига 15-17 т. дан солиш яхши самара беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати

1. Маматов Ф.М. Қишлоқ хўжалиги машиналари // Тошкент, 2007.
2. Шоумарова М., Абдуллаев Т. Қишлоқ хўжалиги машиналари Тошкент, ўқитувчи, 2002.
3. Карпенков А.Н., Халанский В.М. *Сельскохозяйственные машины*. Москва, 1989.

Ж.Р. Бахриддинов, С.О. Казаков, научный руководитель О.С. Казаков
Наманганский инженерно-технологический институт
Наманган, Узбекистон
Kazakov_o @umail.uz

ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ В ПРОИЗВОДСТВЕ ПРОДУКЦИИ

Аннотация. В этой статье рассмотрены вопросы использования экономическими ресурсами на предприятиях в условиях рыночных отношений и разработаны предложения.

Ключевые слова: конкурентоспособность, рыночные отношения, экономические ресурсы, интенсивное развитие, эффективность производства.

Ишлаб чиқариш корхоналари фаолиятида энг муҳим масалалардан бири – фаолиятда фойдаланиладиган иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарасини ошириш ва ишлаб чиқариш салоҳиятидан оқилна фойдаланиш ҳисобига кўпроқ ва рақобатбардош маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйишдир. Корхоналарнинг ишлаб чиқариш самарадорлиги унинг барча бўлимларининг якуний техник-иқтисодий натижаларига, иқтисодий салоҳиятга ва ундан фойдаланиш омилларига кўп жиҳатдан боғлиқдир. Ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш масалани бир томони бўлса, иккинчи томони мавжуд иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланишдир. Иқтисодий салоҳиятнинг асоси корхоналар фойдаланиладиган ишлаб чиқариш ресурсларидир. Демак, ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали тарзда фойдаланиш бугунги кунда кун тартибидаги энг асосий масаладир. Ушбу масаланинг ечими иқтисоднинг асосий муаммосининг ҳал этилиши томон асосий омил ҳисобланади.

Корхоналарда самарадорликни ошириш учун авваламбор иқтисодий ресурслардан самарали фойдаланиш зарур бўлади. Ушбу масаланинг ҳал этилиши, яъни мавжуд иқтисодий ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш, иқтисод ва тежамкорлик учун кураш - вақтинчалик амалга ошириладиган ишлар эмас, балки узоқ муддатли дастурдир. Бу масала ҳар бир ташкилотнинг стратегик режасида ўз аксини топиши лозим. Корхона ва ташкилотлар ўз ривожланишини белгилаш вақтида

авваламбор ўзлари фойдаланадиган иқтисодий ресурслар масаласига эътибор қаратадилар.

Иқтисодий ресурсларни топиш ва улардан фойдаланиш масалаларини ҳамма вақт кун тартибидаги асосий масалалар қаторида бўлиши лозим. Ушбу масалалар режалаштириш жараёнида оптимал режалар тузиш орқали ҳамда ишлаб чиқаришни, меҳнатни ва иш жойини самарали тарзда ташкил этиш орқали ҳал этилиши мумкин. Иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарасини ошириш ишлаб чиқаришдаги техник, технологик, иқтисодий ва ташкилий фаолиятда муҳим масала ҳисобланади ва фаолиятни ташкил этувчилар бунга эътибор қаратишлари уларнинг самарадорликни оширишга эришишлари учун имконият яратади.

Мамлакатимиздаги ва хориждаги қатор иқтисодчи олимлар ишлаб чиқаришнинг иқтисодий салоҳияти тушунчасига таъриф беришга ҳаракат қилганлар. Бу соҳада фаолият олиб борган Сидоров А.П., Теклов Г.В. лар ўзларининг илмий тадқиқотларида «Ишлаб чиқаришнинг иқтисодий салоҳияти - белгиланган ҳажмда ва турдаги маҳсулотларни энг юқори даражада ишлаб чиқаришдир»(2) деган фикрни билдирганлар. Уларнинг бу тушунчага берган таърифларида ишлаб чиқариш салоҳиятини ишлаб чиқариш қуввати тушунчалари билан аралаштириб юборадилар. Ишлаб чиқариш қувватлари энг юқори даражада маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятидир.

З.П. Румянцева, Н.А. Саломатин ва Р.З. Акбердинлар ўз илмий изланишларида ишлаб чиқаришнинг иқтисодий салоҳиятини корхонанинг ишлаб чиқариш дастурида белгиланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳажми билан боғлайдилар. «Ишлаб чиқариш корхоналари, хиссадорлик жамиятлари ва цехларнинг иқтисодий салоҳияти уларнинг ишлаб чиқариш дастурини бажаришлари орқали амалга оширилади. Уларнинг ишлаб чиқариш дастурида ишлаб чиқарилиши лозим бўлган бўлган маҳсулотларнинг номи, миқдори, ишлаб чиқариш муддатлари ва маҳсулот ишлаб чиқариш қийматлари ифодаланади»(4) Уларнинг ушбу фикрларининг асосий камчилиги шундан иборатки, иқтисодий салоҳият тушунчаси нафақат ишлаб чиқариладиган маҳсулот ҳажми билан белгиланади, балки у жуда кенг тушунчадир.

Саноат ишлаб чиқариш корхоналарининг ривожини улардаги муҳим сифат ўзгаришларига, самарадорликни ошириш орқали такомиллашувига боғлиқлигини назарда тутадиган бўлсак юқоридаги ҳолат табиий ва қонуний тус олади. Демак, иқтисодий салоҳият - бу комплекс тушунча бўлиб, ўз ичига меҳнат қуроллари, меҳнат буюмлари, меҳнат ва ахборот ресурсларини олади ва улардан комплекс равишда самарали фойдаланишни назарда тутаети.

Россиялик иқтисодчи олимлар А.М. Румянцев, Е.Г. Яковенко ва С.И. Янаевлар ўз тадқиқотларида иқтисодий салоҳиятга таъриф бериб ундан фойдаланиш тушунчасини ёритадилар. Улар «Иқтисодий салоҳиятдан фойдаланиш халқ хўжалиги тармоқларининг, корхоналар ва ташкилотларнинг маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш қобилиятларидир» деб таърифлайдилар(1). Иқтисодий салоҳият маълум бир даврдаги маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми ёки хизмат кўрсатиш миқдори деб таъкидлайдилар ва бу иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланиш учун маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш ҳажмини орттириш лозим деб ҳисоблайдилар. Улар иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланишни маҳсулот ёки хизматлар сифатига таъсирини ҳисобга олмайдилар. Улар корхонанинг ривожланиш даражасини, уларда фан-техника ютуқларини жорий этишни иқтисодий салоҳиятидан самарали фойдаланишга таъсир этиши хусусида фикр билдирмайдилар.

Иқтисодий ислохотларни чуқурлашуви шароитида иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади, чунки фақатгина шу йўл орқали иқтисоднинг бош муаммоси бўлган ишлаб чиқаришнинг иқтисодий ресурслардан

самарали тарзда фойдаланиб халқнинг ортиб бораётган эҳтиёжларини ҳар томонлама тўлароқ қондириб бориш таъминланади.

Иқтисодий ресурслардан самарали тарзда фойдаланиш қатор омилларга боғлиқдир. Технология омиллари ҳам, моддий ва меҳнат омиллари ҳам бошқарув функциялари орқали, яъни режалаштириш ва ташкил этиш, илғор технологияни жорий этиш ва ундан самарали фойдаланиш, маҳсулот ишлаб чиқариш усулларини такомиллаштириш, ишлаб чиқаришнинг барча элементлари ҳаракатини мувофиқлаштириш, меҳнатни ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш жараёнлари барчаси режалаштириш ва бошқаришга муҳтождир. Янги техника яратиш, мавжудларини такомиллаштириш ҳам режалаштириш ва ташкил этиш орқали амалга оширилади. Режалаштириш ва ташкил этиш воситасида иқтисодий салоҳиятдан самарали фойдаланиш омиллари ҳаракатга келтирилади.

Иқтисодий салоҳиятнинг меҳнат омиллари ишчи ходимларнинг иш вақтларидан самарали фойдаланишни, ходимларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни, ходимлар малакасидан самарали фойдаланишни ҳамда ходимларни рағбатлантириш тизимини янада ривожлантиришни, рағбатлантиришнинг замонавий усулларидан кўпроқ фойдаланишни назарда тутди.

Юқоридаги омиллардан самарали тарзда фойдаланган ҳолда иқтисодий салоҳиятдан тўлароқ фойдаланиш дастлабки ва асосий шарт ишлаб чиқариш структурасини такомиллаштиришдир. Ишлаб чиқариш структураси ишлаб чиқариш корхонасининг ички тузилишидир. Ишлаб чиқариш структураси корхона мақсадига етишишни таъминлашда катта аҳамиятга эга. Ишлаб чиқариш структураси корхона ичидаги ўзгаришлар натижасида ўзгариб, такомиллашиб боради. Технологик жараёнлар ташкилий структурасини такомиллаштириш асосий воситалар фаол қисмининг ҳиссасини оширишга ва бу фаол қисмдан самарали фойдаланишга, юқори унум билан ишлайдиган дастгоҳ ва механизмларни жорий қилишга имкон беради.

Саноат корхоналарида фойдаланиладиган хом ашё материалларини шу корхонада фаолият юритаётган технологияга мослаштириш ҳам иқтисодий салоҳиятдан фойдаланишга томон муҳим қадам бўлиб ҳисобланади.

Корхоналарда ишлаб чиқариш салоҳиятидан самарали фойдаланишга олиб боровчи барча омиллар бир бири билан чамбарча алоқададир. Уларнинг бир-бири билан ўзаро муносабати аниқ ташкилий-техникавий тадбирларнинг амалга ошириш орқали ифодаланади. Ушбу тадбирларга асосан қуйидагиларни киритиш мумкин:

- ишлаб чиқаришда алоҳида ва бригада иш жойларини ишлаб чиқариш бўлимларининг қайтадан режалаш;
- режалаштириш оператив ишлаб чиқаришнинг усулларини танлаш;
- технологик дастгоҳлардан фойдаланиш даражасини ўрганиш муттасил ўрганиб бориш ва такомиллаштириш чораларини кўриш;
- қўшимча қисмлар ва бутловчи қисмларга бўлган эҳтиёжни аниқлаш ва зарурий эҳтиёжини таъминлаш ва шу сингарилар.

Саноат корхоналаридаги технологик жараён олдига қўйиладиган муҳим талаб - мавжуд моддий ресурслардан, шу жумладан, хом ашёдан тежаб фойдаланишни, чиқиндилар чиқишини камайтиришни амалга оширишдир. Пахта тозалаш корхоналарининг ишлаб чиқариш ҳаракатлари структураси ўзига хос хусусиятга эгадир. Бу структурада асосий ўринни хом ашё ва моддий харажатлар эгаллайди. Пахта тозалаш корхоналаридаги харажатлар структурасининг 60-80 фоизини хом ашё харажатлари ташкил этади. Шу сабабли, пахта тозалаш тармоғи материал сифими юқори бўлган тармоқлардан бири сифатида эътироф этилади. Пахта тозалаш корхоналарида ишлаб чиқариладиган маҳсулот таннархини камайтиришни муҳим режалари фойдаланиладиган хом ашёдан самарали фойдаланиш ва улар бўйича

харажатларини камайтиришга эришишдир. Хом ашё харажатларини бир бирлик қисқариши эвазига олинадиган самара маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини тўрт бирликка қисқаришида олиниси мумкин бўлган ёки ёқилғи сарфлаш харажатларини юз бирликка меҳнат сарфи харажатларни ўн бирликка қисқаришига тенг самара беради. Ушбу рақамлардан кўриниб турибдики пахта тозалаш корхоналарини ишини ташкил этишда хом ашё ресурсларидан фойдаланишга алоҳида эътибор бериш лозим. Шу билан биргаликда пахта тозалаш корхоналарида барча турдаги харажатларни ҳисобга олиш лозим.

Саноат корхоналаридаги технологик жараён олдига қўйиладиган муҳим талаб - мавжуд иқтисодий ресурслардан, биринчи навбатда хом ашё ва асосий материаллар, электр энергияси ва ёнилғидан тежамкорлик билан фойдаланишни, чиқиндилар чиқиш фоизини камайтиришни амалга оширишдир. Тўқимачилик, енгил ва пахта тозалаш корхоналарининг ишлаб чиқариш ҳаракатлари структураси ўзига хос хусусиятга эгадир. Бу структурада асосий ўринни хом ашё ва моддий харажатлар эгаллайди. Ушбу тармоқлар корхоналаридаги харажатлар структурасининг 60-80 фоизини хом ашё харажатлари ташкил этади. Шу сабабли, бу тармоқлар материал сифими юқори бўлган тармоқлардан бири сифатида эътироф этилади. Тўқимачилик, енгил ва пахта тозалаш корхоналарида ишлаб чиқариладиган маҳсулот таннархини камайтиришни муҳим режалари фойдаланиладиган хом ашё ва материаллардан самарали фойдаланиш ва улар бўйича харажатларини камайтиришга эришишдир. Хом ашё харажатларини бир бирлик қисқариши эвазига олинадиган самара маҳсулот ишлаб чиқариш харажатларини тўрт бирликка қисқаришида олиниси мумкин бўлган ёки ёқилғи сарфлаш харажатларини юз бирликка, меҳнат сарфи харажатларни ўн бирликка қисқаришига тенг самара беради. Ушбу рақамлардан кўриниб турибдики бу тармоқлар корхоналарини ишини ташкил этишда хом ашё ресурсларидан фойдаланишга алоҳида эътибор бериш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати

1. Румянцев А.М., Яковенко Е.Г, Янаев С.И. Инструментарий экономический науки и практики. М.: Знание, 1999. С.101-102.
2. Сидоров А.П. Внутризаводские пропорции мощностей и эффективность производства. Москва. 2012.
3. «Ўзбекистон Иқтисодий Ахборотномаси» журнали №1 ва №2. Тошкент, 2012 йил
4. Румянцева З.П., Саломатин Н.А., Акбердин Р.З Менеджмент организации. М.: Инфра-М, 2012. С.300-301.

И. Сирожиддинов, И. Солиев
Наманганский инженерно-строительный институт
Наманган, Ўзбекистан
ibodullosoliev1981@gmail.com

УСИЛЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА НА ОСНОВЕ ЕГО ДИВЕРСИФИКАЦИИ